

NAGY JÁNOSNÉ

gyakorló iskolai szaktanító, Szeged

A tanulmányi séta szerepe az I. osztályos környezetismeret tanításában

A környezetismeret tanítása új perspektívát nyit meg az oktatás területén. Minden környezetismereti órán úgy éreztem, feladatom „csupán” felnyitni a gyermek szemét, hogy ne csak nézze, de lássa is a körülötte folyó mozgalmas, lüktető életet. Egy évvel ezelőtt is tudtam, hogy az új feladatok új eljárási módok alkalmazását teszik szükségessé, a helyes módszerek megválasztásához pedig a gyakorlati idő nem nélkülözhető. Az elmúlt évben „ismerkedtem” a tárggyal. A megismerés vezetett lassan a tanítási módszerek helyes megválasztásához és alkalmazásához. Mindinkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy a tanulmányi séták alkalmazása eredményes módszer. Óvakodtam az „állóképes” bemutatástól. Alkalmasabbnak tartottam a „mozgóképes” módszert. Az előzményekből így következtetni tudtam a további eredményekre, és ez segített az összefüggések megláttatásában.

A tanulmányi séta sokat hallott és szívesen alkalmazott módszer. Miféle szerepet játszik a környezetismeret tanításában? Az elmúlt év folyamán igyekeztem nemcsak környezetismeretet, hanem mindent a maga környezetében is tanítani. Eközben meggyőződtem arról, hogy szűknek bizonyul az a meghatározás, amely a tanulmányi sétákat osztályozza. Érdemes megvizsgálni a tanulmányi séták formáját és feladatát! Kirándulás és séta végezhető csoportosan, kettesben, de egyedül is. Ez a lehetőség még inkább előtérbe hozza a tanulmányi séta szerepét a tárgy oktatásában.

Tanmenetkészítés után részletesen kezdtem vizsgálni az anyagot olyan szempontból, hogyan lehetne az egyes részeket úgy tanítani, hogy ne emeljük ki azokat környezetükből. Nyilvánvaló, az egyetlen mód: a tényanyagnyújtást a helyszínen kell végeznünk. Természetesen az ismeretnyújtás nem elegendő, az ismeretet rögzíteni és gyakoroltatni is kell. E vizsgálódás útján rendeződött a séták formája. Legbonyolultabb a komplex séta. Időmegtakarítás szempontjából erre is szükség van az első osztályban, mivel itt a tanulmányi séták a „környezetismeret” tantárgy keretén belül bonyolíthatók le.

Az év elején a gyermekek még igen kevés ismerettel rendelkeznek. Életkori sajátosságukat szem előtt tartva ilyenkor csak rövid és kevés ismeretet nyújtó séták a célravezetők. Tanítványaim az óvodából egy új világba léptek, az iskolába. Új munkahelyén a dolgozó felnőtt is először „tájékozódni” szokott. Hogyan kívánhatjuk meg tehát egy 6 éves kisgyermektől, hogy előzetes tájékozódás nélkül teljesítse kötelességét? Mi is a kötelessége? Mi az, amit neki egy év alatt teljesítenie kell, és hogyan is történik mindez? Mennyi kérdés egy csöpp emberben! Az új tantárgy fele-

leter adhat minderre, ha a nevelő helyesen megválasztott módon közli a megjelölt anyagot. Megpróbáltam így eljáráni.

„Az iskola” témakör oktatási feladata: megismertetni a gyermekkel az iskolában folyó életet, az ahhoz szükséges berendezést, a kiegyensúlyozott élethez nélkülözhetetlen napirendet. Nevelési feladata pedig: helyes magatartás kialakítása az iskolai közösségben, az iskolai rend megtartására való szoktatás. Ez a témakör a régi beszélgetési-tantárgynak is anyaga volt, de akkor saját osztályunkban körültekingetve beszélgettük meg e feladatot. Most tanítványaimat elvittem a II. osztály egy olvasási órájára. *Séta volt ez is. Hogyan történt?*

Előre megbeszéltem a tanítónővel, mi sétánknak a célja. Tanítványaim megkapták a feladatot. Mint más sétákon, itt is előkészítettem rövid, de hasznosnak ígérkező utunkat. Egy emeletszint választja el a két osztályt. Előző napi megfigyelésünk az volt, hogy nemcsak kicsi első osztályosok jönnek be reggel a kapun. Hova megy a sok gyerek? Más osztályok is vannak a folyosónkon. Sok gyerek megy fel az emeletre is. A feladatot a következőképpen jelöltem meg: Figyeljék meg az emeleten az egyik osztály tanulóinak munkáját és tantermük berendezését! Ők tavaly I. osztályosok voltak. Aki ma jól megfigyeli, hogyan tanulnak, év végére annyit tud majd, mint ők most. A mi feladatunk is a tanulás. Az iskola rendje azt kívánja, hogy becsöngetésre elfoglaljuk helyünket az osztályban. Mások munkáját nem zavarhatjuk. Ezért a tízpercben indulunk. Közben figyeljétek meg, hogyan viselkednek tízpercben a gyerekek a folyosón! Mi rendezett, zárt sorban indulunk.

— Ki volt már közületek vendégségben? Mielőtt beléptél az ajtón, hogyan jelezted érkezésed? — Kopogtattam. — Mi is kopogtatunk a II. osztály ajtaján, ha megérkezünk. Ki vállalja ezt a feladatot? (A kérdésre adott válasz a felmérés szempontjából is hasznos volt.) Te mit csinálsz, ha bemegy valahová? — Köszönök. — Mi is köszönünk, de hogyan? — A köszönés formája az iskolában: „Jó napot kívánok!”, „Szervusztok, pajtások!” — Először a felnőtteket illik köszönteni. — Kit dicsértek már meg vendégségben? — Miért? — Közöltem, hogy csendes, nyugodt ülésükkel nem zavarják az órát, és ezzel a dicséretet ők is kiérdemelhetik.

Az órán megfigyeltük a nevelő munkáját, a feleltetés módját, a feleletek értékelését, különös tekintettel a buzdításra. Jól szemlélhettük a gyermekek helyes ülését, figyelő tekintetét a nevelő magyarázatára, fegyelmezett jelentkezésüket, hangos feleletüket. Láttuk felszerelésük rendezett elhelyezését a padban. A tanterem többi felszerelésének szükségszerűsége is bebizonyosodott. Óra után a II. osztályosok saját készítésű könyvjelzővel ajándékozták meg az első osztályosokat. Ezt az ajándékot büszkén vitték haza olvasókönyvükben. Úgy gondolom, jobban szolgáltuk így a tárgy tanításának célját, mintha mindent saját osztályunkban „beszélgettük” volna meg. Ez a látogatás valójában csak az év végén, a másodosztályosok viszontlátogatásával zárult le. Egy olvasóórára jöttek le hozzánk. Először az I. osztályosok mutatták be elért eredményeiket, majd a II. osztályosok a magukkal hozott olvasókönyv alapján igazolták egyévi fejlődésüket. I. osztályosaim egy évig dolgoztak azért, hogy — ha majd év vége előtt lejön a II. osztály nevelője — alkalmasnak tartsa őket a II. osztályba lépésre. Kemény munkával küzdöttek, hogy tovább juthassanak egy lépcsőfokkal. Úgy gondolom, ennek a rövid *sétának* a maradandó élménye végigkíséri a gyermekeket tanulmányaik folyamán. Biztonságérzetet nyújt nekik a feladatok maradéktalan elvégzéséhez. A tárgy keretén belül ennek az anyagrésznek a tárgyalásával ez a legfőbb feladatunk.

Az előbbi témakörhöz szorosan kapcsolódik az „*otthon*”. Az oktatási feladat: ismerje meg a gyermek a család tagjainak munkáját, szerepét a családban, saját ott-

honát, abban önmagát. *A nevelési feladat:* a tárgyi környezet szépségének észlelése, értékelése, megteremtése és megóvása. Az egészségügyi szabályok megismerése, megtartása.

Fontos anyagrész ez, de a gyermek itt „magában” végzi a sétát. Szempontot itt is kapott tőlem, s ezzel önálló megfigyelésre szoktattam. Az első segítséget a családlátogatás alkalmával kapta tőlem. Szinte egyenként, kézen fogva vezettem ezen a „sétán” valamennyi tanítványomat. Igyekeztem a létszámtól függően az első 2–3 hétben lelátogatni a szülőket. Mire a tanmenet szerinti anyaghoz értem, már valamennyi tanítványomat végigvezettem „a tapasztalatszerzés” útján.

Az első családlátogatás alkalmával az otthon és a benne folyó élet megismerése közben a gyermeket is bevontam ebbe a beszélgetésbe, hogy a feldolgozó órán szinte képszerűen lássa maga előtt saját otthonát, annak életrendjét. A családi ünnepeket nem figyeltehetjük meg. Családonként a szokások is mások. A gyermekkel azonban meg kell ismertetni egy formát, mely a társadalmi élet szabályaiból következően bizonyos szempontból kötelező, s amely a kölcsönös megbecsülést fejezi ki. Minden osztály egy kis közösség. Régi mondás, hogy az iskola a gyermek második otthona. Joggal mondhattam tanítványaimnak, hogy osztályunk közössége a mi családjunk. Ha ez így van, akkor nemcsak berendezésünk, megszokott életrendünk, kötelességünk, feladatunk van, hanem közös örömünk és ünnepünk is. Osztályomat két csoportba osztottam, hogy legyenek ünnepeltek és ünneplők. A 7. születésnap betöltését megünnepeztük félévkor és év végén. Megrendeztük úgy, ahogy családon belül szokták. Félévkor verssel, énekkel köszöntöttük azokat, akik betöltötték a 7. életévüket. Az ünnepeltek megköszönték a figyelmet és a kapott virágot, valamint a meglepetésként készített kis ajándékot. (Csak saját készítésű lehetett, és titok maradt az átadásig.) Ezután következett a vendéglátás. Az ünnepeltek megkapták az ünnepi tortát. A többiek is kaptak az apró süteményből. A 7 évesek bambival kínálták meg a vendégeket, először a vendég poharába öntve. Ezt követte a harmadik mozzanat, a szórakozás: társasjáték, találós kérdések, mesefilm vetítése. (Mindez délután történt, egyórás időtartammal.)

Nemcsak a falakon belül kell ismerni a szokásokat, hanem az otthonon kívül is. Év végére már több ismerettel rendelkeztek. Ezt még azzal is bővítettük, hogy második megemlékezésünket egy cukrászdában rendeztük meg. Ezt is szokták csinálni a nagyok és itt is kell tudni helyesen viselkedni. Az illemszabályok ismertetésén és gyakorlásán túl ezzel a helyes és mértékletes szórakozásra nevelés is célom volt. A családtagok otthoni munkáját is megfigyeltem a gyermekekkel. Minden héten $\frac{1}{28}$ és 8 között szabadon beszámolhattak tapasztalataikról. Ezzel mintegy egymást lelkesítették a feladat teljesítésére.

A gyermek „első” és „második” otthonát kapcsolja össze az utca. A közlekedési szabályok megismerése és betartása lehetővé teszi a gyermek számára a balesetek elkerülését. Az ide vonatkozó rendszabályok megtartása a gyermekre is kötelező érvényű. Naponta ő is szereplője az utca zajos forgalmának. Bőven fenyegeti baleseti veszély, ezért az első héten rövid sétát tettem tanítványaimmal az iskola környékén. Éspedig forgalmasabb és kevésbé forgalmas útvonalon is. Erre a sétára szempontot nem adtam. Én viszont megfigyeltem tanítványaimat. Felmértem, kinél milyen hiányosság mutatkozik. Kik azok, akik már némi ismerettel rendelkeznek. Ez a gyakorlatban könnyen felismerhető. Visszaindulás előtt mindezt megbeszéltük. A visszafelé vezető úton már gyakorlást is végeztünk. A következő napokban csoportonként kísértem el őket, rámutatva a helyes utcai közlekedésre és viselkedésre.

A téma tavaszi tárgyalásakor már olyan helyzetet teremtettem, hogy a gyermek a közlekedés területén dolgozó felnőtől hallhassa a szükséges ismereteket. Utunk célját előzőleg a rendőrsőn bejelentettem. A megjelölt helyre és időpontra egy közlekedési rendőrt kértem. Vele előre megbeszéltem mindazt, amit később közölt a gyermekekkel. Az iskolához legközelebb eső, de legforgalmasabb helyet választottam erre a célra. A rendőr „véletlenül” a helyszínen irányította a közlekedést. *Előkészítésként* közöltem a gyermekekkel a séta célját: Megfigyeljük 1. hogyan kelnek át az emberek az úttesten egyik gyalogjáróról a másikra, 2. ki az, aki a forgalmas helyen irányítja a közlekedést, 3. megkérdezzük tőle, mikor milyen baleseti veszély fenyegeti a járókelőket. Csoportokra osztottam az osztályt. Kiosztottam a feladatokat:

I. csop.: Figyeljétek meg, a járókelők a gyalogjáró melyik oldalán közlekednek! — Mit csinálnak a szembe jövő és az előző járókelők?

II. csop.: Figyeljétek meg a rendőr munkáját! Milyen karjelekkel irányítja a forgalmat?

III. csop.: Figyeljétek meg a járókelőket átkelés előtt és átkeléskor! Figyeljétek meg, mit csinálnak a járművek, ha csoportosan, és mit, ha egyesével kelünk át a másik oldalra!

Séta közben, közvetlenül indulás után alkalomszerűen tisztáztam a gyermekekkel az úttest és a gyalogjáró fogalmát, azok rendeltetését. Ez az ismeret szükséges volt a további tényanyag-gyűjtésünkhöz. Felelevenítettük a korábbi ismereteket: a gyalogjárón a gyalogosok közlekednek, az úttest a járművek közlekedésére szolgál. A kapott szempontok alapján a gyermek először szabadon szemlélődve vizsgálta az utcát, *mint egészet*. Közben észrevétettem az előzés módját, a közlekedés irányát. A helyszínre érkezve következett a *részek* vizsgálata. Egy kis ideig némán figyeltük a rendőr munkáját. Egy járókelőt oda szólított szabálytalan átkelés miatt. Megtört a csend. Találgatták, miért ment oda. Kérdez talán valamit, vagy helytelenül közlekedett? Oldjuk meg a problémát! — javasoltam. Kérdezzük meg a rendőrt! Belátták, hogy én nem hagyhatom el őket az utcán, tehát közülük kell ezt valakinek megkérdeznie a rendőr bácsitól. Ki vállalkozik rá? — Először nem akadt jelentkező. Itt lehetőség kínálkozott a nevelési feladat megvalósítására. (Nev. Terv e/40. ... „Ha felvilágosításra van szüksége, elsősorban rendőrhöz forduljon!”) Végre egy kislány rászánta magát a nagy feladatra. A rendőr, a gyermekek legnagyobb meglepetésére, hozzánk jött. Jó pedagógiai érzékkel megdicsérte a vállalkozó tanulót. Ezzel egyszerre feloldódott a hangulat, megszűnt a bizalmatlanság, a félelemérzet. A rendőr elmondta, hogy a bácsi szabálytalanul akart átkelni. Elmagyarázta, mit jelent ez. A gyerekek nagy lelkesedéssel fogadták azt a bejelentését, hogy megmutatja nekik, hogyan kell szabályosan átkelni egyedül és csoportosan. Mindkét esetre vonatkozik a körütekintés szabálya. A járműveket is bevonta ebbe az ismeretközlő munkába, még a villamosról leszálló járókelőket is. Azután már a gyermekek is felismerték a szabályosan átkelő és a szabálytalanul közlekedő járókelőket. Ezt a felismerést szántam a helyszínen *látottak összefoglalásának*.

A feldolgozó óráig egyénenként figyelték a közlekedést, és reggel gyakorolták a helyes átkelést is. Délben pedig kis csoportokban. Ilyen módon természetes környezetben sajátították el a közlekedési tudnivalókat.

Az évszakok megfigyelésére irányuló séták időben a legigényesebbek, viszont széles körű ismeretet nyújtanak. E témakört négy részben tárgyaljuk. Ebből egyhez, a nyárhoz nem tudunk közvetlen szemléletet szerezn. Mi e témakör tanításának feladata? 1. A változások összefüggésének tudatosítása a környező természet jelenségei-

nek megismerése alapján. 2. Vegye észre a gyermek a környező természet gazdag változatosságát, gyönyörködjék annak szépségében, helyes öltözködéssel alkalmazkodjék a változó időjáráshoz! E feladatnak megfelelően adtam meg a gyermekeknek évszakonként a séta megfigyelési szempontjait. Ezek tartalmukban megegyeztek a kézikönyvben megjelölt szempontokkal. Ismét csoportonként osztottam ki a megfigyeléshez szükséges feladatokat. A séták előkészítése otthoni feladattal kezdődött. Ősszel dobozt vagy zacskót hoztak a termések és őszi levelek gyűjtéséhez. Télelpen vitték haza a gallyat a kirándulásról. (Olyan úton vezettem őket, ahol gallymetszéből visszamaradt darabokat bőven találtak a földön.) Tavasszal az útszéli virágok gyűjtéséhez szükséges itatóst, újságpapírt hoztak magukkal. Ideiglenes présnek könyvet vittünk. A talált bogarakat dobozba gyűjtöttük. A feladat mindenkinek szólt. Ebben eltértem az ajánlott formától. Nem közös gyűjtemény készült, hanem valamennyi gyermek az év folyamán egyénenként készítette a maga kis gyűjteményét egy vastag lapú rajzfüzetbe. (Az aktivizálást kívántam ezzel szolgálalni, tevékeny munkára nevelve őket.) A gyűjtemény rendezése a feldolgozó órán tíz percnél többet nem vett igénybe. Bőven kamatozott ez a munka év végén is, az összefoglaláskor.

Fontosnak tartottam ezeknél a sétáknál az évszakra leginkább jellemző nap megválasztását. A séta levezetése mindenkor nehéz feladatot jelentett, hiszen állandóan arra kellett ügyelnem, hogy lényegtelen dolog ne vonja el a gyermek figyelmét, ugyanakkor vegye észre a lényegest. Az úton a korábbi ismereteket elevenítettük fel. Ősszel megállapítottuk, hogy gyülekeznek a fecskék a villanydróton, mert hosszú útra készülnek. A reggel ködös, de később felszál a köd. A levegőt nedvesnek érezzük, tehát a köd anyaga nem más, mint víz. Nyáron nem láttuk, nem éreztük. A szél erősebb, a rosszul feltett sapkát lefújja az ember fejéről. Kevésbé a nyitott ablak.

Télen kevés embert látunk az utcán, azok is fázósan sietnek. A kémények füstje a szobák fűtéséről árukodik. Mi is otthagytuk a jó meleg tantermet, hogy megfigyeljük a téli időjárást, a téli tájat.

Tavasszal a nyitott ablakon át langyos tavaszi levegő áramlik be a szobába. Reggelenként madárcsicsergéstől hangosak az iskolába vezető utak. Az emberek a kertekben dolgoznak. Ismét változik a természet. Figyeljük, hogyan! Ősszel a múzeum melletti parkba vittem tanítványaimat. A park útjain boldogan zörgötték az avarszőnyeg. Megfigyeltük a kertészet dolgozóinak munkáját. Telelésre védett üvegházakba gyűjtötték a virágokat. Meglepődve tapasztalták, hogy a park útjain egy lovaskocsi gyűjti össze a lehullott faleveleket. A bágyadt őszi napsütésben csodálattal szemlélték a bokrok ágain gyöngysorként csillogó harmatcseppeket. A gyülekező felhők már esőt ígértek. — Minden évszakra a jellemző jegyeit összegyűjtöttük, s ezek ismeretében beszéltük meg az ok-okozati összefüggéseket.

Télen a tényanyaggyűjtést két alkalommal végeztük. Nagy hóesés köszöntött be, amikor az anyagban még nem tartottunk a „télnél”. Miután a szánkázás anyaga a testnevelési tanmenetnek, másnap tornaórán elmentünk szánkázni. A téli szünet után az egyik napon megsemmisítettük a jégvirágos ablakot, az eresztől lelógó hatalmas jégcsapokat, a zuzmarás ágakat. Az őszi séta színhelyére ez alkalommal nem mentünk el, hiszen az utcán végigsétálva feleletet kaptunk kérdéseinkre. A tél valamennyi jellemző jegye felismerhető volt. Tavasszal viszont a változások okának tudatosítása szempontjából szükségesnek tartottam ugyanannak a helynek a vizsgálatát, amelyet az őszi színek tarkaságában láttunk. — A szín zöldre változott. A kerti munkások visszahozták a virágokat a szabadba, a kocsis virágpalántás ládákat szállított. A fészkek benépesültek. Felkerestük a parkban a játszóteret. Itt bizony a kabát „lemele-

dett" róluk. Jó alkalom kínálkozott a tapasztalatok helyszínen történő összefoglalására és a kölcsönhatások tudatosítására.

Minden gyermek vágyakozva várja a nyarat, hiszen minden évben annyi örömet ígér! Közvetlen szemlélni nem tudjuk. Ezt az anyagot természetesen csak a gyermek meglévő élményei, ismeretei, az előre gyűjtött képek, valamint a nyári tervek alapján tárgyalhattuk meg. A valóságos környezetet egy jól összeállított mozgófilm pótolhatná a legjobban.

Az év végi *összefoglaláskor* jól felhasználhattam az egyéni gyűjteményt. Minden gyermek kezében ott volt a gyűjteményes füzet, s így indultunk el a sétára. Letelepítettünk, és fellapoztuk a füzetet. Az első oldalon egy őszi levél rajza. Esetlen ugyan, de ők készítették. Utána száraz őszi levelek. A következő oldalra, a téli évszak jellemző jeléül, a gyakorlati órán kivágott hóembert ragasztották. Azután téli képek sorakoztak a füzet lapjain. A további lapokon a lepréselt és beragasztott tavaszi virágokat láttuk. A nyári képekre még csak vágyakozva néztek, s közben felidéztek azt a sok örömet, amely várja őket az évi munka után. Így elevedett meg az egy esztendő alatt szerzett ismeretanyag.

A környezetismeret tanítása sok problémát vet fel. A megoldás útjait-módjait keresve, úgy látom, hogy a tanulmányi séta lehetőségeinek kiaknázásától jelentős eredményeket várhatunk.

GLOZIK PÁL

főiskolai adjunktus, Szeged

Nevelési lehetőségek a testnevelési óra bevezető részében

A testnevelési óra szerkezeti felépítését társadalmi, nevelési célkitűzések, egészségügyi törvényszerűségek és az órának a többi óra között elfoglalt különleges helyzete teszi szükségsszerűvé. Ennek megfelelően beszélünk bevezető, előkészítő, fő és befejező részről, amelyeknek megvan a sajátos feladatuk, és csak ezeknek a megvalósítása biztosíthatja együttesen a testnevelési óra egységét és hatásfokát. Nézzük meg most ilyen szempontból a bevezető részt, amelynek feladata:

- a) a szervezethez és a munkahangulat megteremtése,
- b) az érdeklődés és figyelem biztosítása,
- c) a funkcionális hatások kiváltása.

Ez az elmélet, és hogyan történik ezeknek a gyakorlati megvalósítása a testnevelési órán?

Eddigi tapasztalataim azt bizonyítják, hogy a fentiek közül a munkahangulat szenved leginkább kárt az érdeklődés és figyelem sablonos felkeltése által, amely kimondottan csak a tanítás tárgyát alkotó mozgások és — esetleg — a cél megvalósítását szolgáló módszeres eljárás rövid ismertetésére szorítkozik. De addig is, amíg ez bekövetkezik, az osztály, a szokásoknak megfelelően, érdektelenül álldogál, mert ilyenkor csak az osztályfelelősnek van dolga a létszámjelentéssel, amivel őt az egész tanítási évre megbízták. Elhangzik a többszöri „Vigyázz!” vezényszó: feleslegesen. A gyerekek vagy teljesítik, vagy nem anélkül, hogy ez bennük bármilyen értelmi tevékenységet és megvalósításra irányuló törekvést váltana ki.